

## Vo svetle pravoslávnych ikon IX.

### Ikonografia najväčších kresťanských sviatkov II.

Sviatok **Zvestovania Presvätej Bohorodičky** v osobe Presvätej Bohorodičky poukazuje na výšku ľudskej hodnoty, plnosť pokory a neochvejnú vieru, teda všetko to, čo bolo predpokladom pre zjednotenie Boha a človeka. Touto udalosťou sa začína cyklus evanjeliových kresťanských sviatkov. Opísanie Zjavenia sa Božieho archanjela Gabriela Bohorodičke sa nachádza v jednom Evanjeliu – podľa Lukáša.



Ikonografia Zvestovania je veľmi rôznorodá. Má mnoho detailov a ikony sa od seba môžu výrazne líšiť. Na jedných ikonách sa Presvätá Bohorodička zobrazuje sediaca ako pradie v dome Jozefa, na iných jej archanjel zvestuje počatie Božieho Syna pri studni, na ďalších ikonách sa nachádza len archanjel a Bohorodička bez ostatných detailov. Odkiaľ sa vzali také detaily ako napríklad priadza či studňa, keď sa o nich v Evanjeliu podľa Lukáša vôbec nehovorí? Je to preto, lebo ikonografia sviatku vychádzala aj z apokryfného evanjelia Jakuba. V ňom sa v desiatej kapitole hovorí, že Presvätá Bohorodička dostala za úlohu priasť záves z purpuru do Jeruzalemského chrámu. A potom nasleduje popis samotného zvestovania: „... vzala krčah a išla po vodu. Tu započula hlas, ktorý oznamoval: Raduj sa blahodatná! Hospodín je s tebou; požehnaná si medzi ženami. Začala sa obzerať, odkiaľ sa ozýva hlas. Vylakaná sa vrátila domov, odložila krčah a znovu začala priasť. Vtedy sa pred ňou zjavil Boží anjel a povedal jej: Neboj sa, Mária, získala si blahodať od Boha a počneš na Jeho slávu. Keď to počula, premýšľala hovoriac sama sebe – či ja počnem od Boha živého a porodím tak, ako rodí každá žena? A anjel jej povedal: Nie tak, sila Najvyššieho ťa zatôni, pretože to Sväté, čo porodiš, bude sa nazývať Synom Najvyššieho. A dáš mu meno Isus, pretože On zachráni svoj národ. A Mária povedala: Som Hospodinova služobníčka, nech sa stane podľa tvojho slova. Vtedy ukončila pradenie a záves odniesla veľkňazovi. Veľkňaz ju požehnal a povedal: Boh pozdvihol tvoje meno, oslavovať ťa budú všetky národy zeme.“

Základné črty ikony Zvestovania pochádzajú už z piateho storočia. Je to kompozícia dvoch osôb, ktoré predstavujú anjela a Bohorodičku. No treba poznamenať, že už v rímskych katakombách (3. storočie) nachádzame podobnú kompozíciu, na ktorej mladá žena v tunike sedí na stolci a pred ňou stojí mládenec, ktorého pravá ruka smeruje k žene. Na sarkofágoch neskoršieho obdobia nachádzame ešte viac detailov – Bohorodička má v rukách priadzu, anjel v ruke drží posoh (žezlo) a zobrazený je už s krídlami. Anjel pravou rukou žehná Bohorodičku, čo je symbol Božieho požehnania. Samotný proces pradenia závesu pre chrám symbolizuje „tkanie“ tela Bohočloveka v útrobe Božej Matky. Červená farba nite je symbolom dôstojnosti rodiaceho sa Bohomládenca ako kráľa nad všetkými kráľmi. Červená farba obuvi Bohorodičky taktiež podčiarkuje jej kráľovský pôvod z rodu Dávidovho. Táto kompozícia – sediacej a pradúcej Bohorodičky napravo a zvestujúceho a žehnajúceho anjela naľavo – je najviac rozšírená. Na ikone Zvestovania vidíme aj symbolické zobrazenie Svätého Ducha v podobe holuba a lúčov, ktoré vychádzajú z polkruhu symbolizujúceho nebo. V hornej časti je červeným plátnom naznačené, že udalosť sa odohrala v interiéri – v dome Jozefa.

Ikona Zvestovania je umiestnená aj na Cárskych dverách, ktoré odkrývajú vchod do oltárnej časti k svätému prestolu. Kompozícia Presvätej Bohorodičky a anjela pri studni býva zobrazovaná najmä ako freska na stenách.

**Narodenie Spasiteľa sveta Isusa Christa** je jeden z najkrajších kresťanských sviatkov. Narodenie Spasiteľa, ktorý sa nenarodil v paláci, v hlavnom meste, no v odľahlom a tichom Betleheme, v malej a bezvýznamnej provincii, počas hlbokej noci a v maštali, je po Pasche najsvetlejším a najradostnejším sviatkom kresťanov – možno najdôležitejšou udalosťou ľudskej histórie. Ikonografia tohto sviatku je založená na dvoch kánonických Evanjeliách

(podľa Matúša a Lukáša) a na apokryfoch – evanjeliu Jakuba, evanjeliu Pseudo–Matúša a Slove Afroditiána Perzského na Narodenie Christa.

Zobrazenia tém narodenia Christa a klaňania mudrcov sa nachádzajú už na rímskych sarkofágoch v katakombách, ampulách na olej a v rukopisoch Evanjelíí. Od štvrtého storočia, keď sa sviatok Narodenia začal sviatkovat' oddelene od sviatku Bohozjavenia, rozvíja sa aj ikonopisecký kánon tohto sviatku.

Centrom ikony je na červenom plátne (symbolizujúcom vznešenosť) ležiaca Presvätá Bohorodička. Vedľa nej, v tmavej tóni jaskyne, leží v jasličkách povitý Christos Mládenec. Nad ním sa skláňajú vôl a osol, ktorí poukazujú na miesto narodenia, t. j. maštal', no ešte viac symbolizujú naplnenie proroctva proroka Izaiáša: „Vôl pozná svojho gazdu aj osol jasle svojho pána; no Izrael ma nepozná, môj národ nechápe“ (Iz 1, 3). Je ešte jeden výklad: vôl a osol symbolizujú dva národy – židovský a pohanský, kvôli ktorým prišiel Spasiteľ na zem. Oproti Bohorodičke Christos zaberá na ikone veľmi malý priestor. Na prvý pohľad je tu akási nelogickosť. Prečo je Bohorodička centrom ikony, keď je centrom by mal byť práve narodený Christos? Na ikone Narodenia Christa je tak vyjadrené, že Isus Christos prišiel na zem práve cez Bohorodičku. Ona bola akoby tým mostom z nebies na zem a zároveň najcennejším darom ľudského pokolenia narodenému a zároveň predvečnému Bohu. A práve preto na ikone zaberá Bohorodička centrálné miesto.



Zaujímavé je aj miesto, kde leží Bohorodička s Christom. Zdá sa akoby boli umiestnení do útroby zeme, kde Christos žiari svojou bielobou na tmavom pozadí. Je to taktiež vyjadrená krásna myšlienka. Christos svojou svetlosťou Božstva a bezhriešnosti zažiaril v temnote hriechu a svojím narodením posvätil nielen ľudské pokolenie, ale aj všetky útroby zeme. Nad jaskyňou sa zobrazuje polkruh symbolizujúci nebo a betlehemska hviezda, lúče ktorej schádzajú k hlave Mládenca Christa, vďaka hlavy má Christos nimbus s vpísaným krížom.

Okolo jaskyne sa zobrazujú anjeli a pastieri, ich počet nie je presne stanovený. Na ikone vidíme aj mudrcov, ktorí môžu byť zobrazení ešte putujúci na koňoch alebo už klaňajúci sa s darmi v rukách (Mt 2, 11). Bohorodička sa zobrazuje otočená k Dieťaťu, no omnoho častejšie smeruje jej pohľad na Jozefa, ktorý sa v dolnej časti ikony zobrazuje rozmýšľajúc nad všetkým, čo sa odohralo. Bohorodička sa pozerá smutne, pretože vidí pochybnosti Jozefa. Jej od Christa odvrátená tvár symbolizuje aj to, že Isus už nepatrí len jej, ale celému svetu, ktorý prišiel zachrániť. Veď ako sám neskôr povedal, Jeho matkou a bratmi sú všetci, ktorí počúvajú Jeho slová a plnia ich (pozri Lk 8, 21). Tento odvrátený pohľad Bohorodičky tiež znamená, že sa obracia k svetu, za ktorý bude pred svojím Synom orodovať a modliť sa.

Samotná scéna spravodlivého Jozefa, ktorá sa nachádza v dolnej časti ikony, je doplnená symbolickou osobou v podobe starého pastiera v tmavom huňatom kozom rúchu. Nie je to zobrazenie démona, tí sa v pravoslávnej ikonografii zobrazujú inak. Sú to symbolicky zobrazené Jozefove pochybnosti, rady od diabla, ktoré majú vyvolať nedôveru voči Presvätej Bohorodičke. Diablove úklady prichádzajú ako skúsený radca, preto majú podobu starca. Niektorí vidia v tejto tmavej postave knižníka Annáša, ktorý podozrieval Jozefa a Bohorodičku z hriechu.

V dolnej časti ikony je umiestnená aj scéna umývania Mládenca Christa, ktoré vykonávajú dve ženy. Jednu priviedol spravodlivý Jozef, aby pomohla Bohorodičke s pôrodom, no keď videli zázračné rodenie, žena priviedla ešte jednu, ktorá veľmi pochybovala o všetkom, čo jej bolo povedané. Podľa apokryfu sa volala Salome. Scéna zachytáva moment prípravy kúpania. Nádoba na kúpanie sa naplňuje vodou – jedna zo žien skúša rukou teplotu vody, aby aj týmto ikona svedčila o skutočnosti tejto udalosti. Christos je nielen pravý Boh, ale aj pravý človek, preto aj voda musí mať správnu teplotu, aby sa dieťaťu nič zlé nestalo. Tráva zobrazená v spodnej časti ikony svedčí, že sa udalosť odohrala voľne v prírode.

V 17. storočí sa ikonografia sviatku obohacuje. Do kompozície sa dostali mudrci putujúci za hviezdou (môžu sa na ikone nachádzať vo viacerých scénach – putovanie, klaňanie, odovzdávanie darov), anjeli oznamujúci blahú zvesť pastierom (aj spievajúci na nebesiach), útek do Egypta, vraždenie betlehemských detí, ukrytie spravodlivej Alžbety s malým Jánom Krstiteľom v jaskyni, zabitie Zachariáša, ktorý nechcel prezradiť miesto, kde sa jeho žena a syn nachádzajú a podobne.

Táto veľmi obľúbená ikona nechýbala a ani dnes nechýba na žiadnom ikonostase, ktorý má druhý – sviatočný rad. Taktiež je potrebné spomenúť, že táto ikona sa dávala aj ku žertvenníku (stôl, na ktorom kňaz pripravuje chlieb a víno k sv. eucharistii), kde sa vykonáva proskomídia (prínos), pretože tá svojím obsahom okrem utrpenia Isusa Christa pripomína aj Jeho narodenie.

Je nutné poznamenať, že existuje rozdiel medzi zobrazovaním tejto radostnej udalosti medzi východnou a západnou tradíciou. Západ túto udalosť maľuje akoby realistickými očami, pričom západní umelci sa často snažili vyvolať u ľudí určité emócie a najmä betlehemské dieťaťko – Isusa Christa – maľovali skôr idealisticky. Veď na koho by nezapôsobilo roztomilé batôľa s rozpaženými rúčkami, ležiace na slame a obďaleč stojaca ovečka, či oslík so smutnými očami. Ikona však nemá vyvolávať emócie, ale odpútať od pozemského a nasmerovať modliaceho sa človeka ku Bohu. To je cieľom pravoslávnej ikony Narodenia Christa.

Sviatok **Stretnutia Hospodinovho** – ide o udalosť stretnutia Christa so spravodlivým Simeonom pri príležitosti prínosu obety za Bohomládenca i Jeho Matku v štyridsiaty deň od narodenia. Bolo to vlastne vykúpenie prvorodeného dieťaťa, ktoré ustanovil Boh ešte počas života Mojžiša, keď si na službu vyvolil rod Levitov. Bola to aj spomienka na prvorodených v Egypte, desiatu a najstrašnejšiu ranu od Boha na Egypt. Taktiež, podľa zákona bola matka dieťaťa nečistá 40 dní a až po vykonaní predpísaných rituálov mohla opätovne navštevovať chrám a podobne. Udalosť sa odohrala v jeruzalemskom chráme a je opísaná v Evanjeliu podľa Lukáša (Lk 2, 22–38).



Toto stretnutie má niekoľko symbolických významov – je to stretnutie Boha a ľudstva, stretnutie starej a novej epochy. Ikona nám približuje práve toto. Obrad očistenia a všetko, čo malo byť vykonané podľa Mojžišovho zákona, je zachytené len zobrazením dvoch holubov, ktoré priniesli ako obetu. Holúbätá nesie v rukách spravodlivý Jozef, ktorý je zobrazený na ľavej strane ikony za Presväťou Bohorodičkou. Tá je zobrazená do svojho typického červeno-modrého rúcha a gesto jej rúk symbolizuje odovzdanie Christa na službu ľudskému rodu.

V pravo sa zobrazuje spravodlivý Simeon Bohopríjemca, ktorý drží dieťa Christa na rukách. Je zobrazovaný ako veľmi starý (obzvlášť dlhá brada), pretože podľa tradície mal v dobe stretnutia vyše dvesto rokov. Bola to Božia vôľa, ktorú mu zvestoval anjel, keď prekladal Starý Zákon do gréckeho jazyka (Septuaginta). Neveril slovám proroka Izaiáša, že panna počne a porodí syna, preto ich chcel preložiť inak (žena počne a porodí syna). No dostal zjavenie, že nezomrie, pokiaľ nebude na svojich rukách niesť syna z panny, teda Mesiáša Christa z Panny Bohorodičky. Keď sa tak stalo, Simeon vyriekol nádherné slová „Nyňi otpuščaješ i raba tvojeho Vladyko...“ a požehnal Mládenca i Jeho Matku. Bohorodičke predpovedal utrpenie, ktoré bude znášať kvôli svojmu synovi. Za Simeonom (niekedy pri Jozefovi) stojí ešte prorokyňa Anna (spomína sa v Evanjeliu), ktorá drží v rukách zvitok – symbol naplnených prorociev.

Na ikonách je dôležitým detailom prestol, nad ktorým je prístrešok, čo je vlastné len kresťanským chrámom. Je umiestnený za postavami Christa a Bohorodičky (často takmer v centre ikony).

Udalosť sa odohrala vo vnútri, v interiéri, o čom svedčí červená látka (plátno) spájajúca krajné budovy kompozície alebo podlaha, ktorá je jednofarebná a bez zobrazenia tráv či iných detailov.

Ikonografia sviatku sa sformovala už v deviatom storočí, neprešla výraznými zmenami, pretože je celá založená na texte Evanjelia.

protodiakon Ján Husár

**Použitá literatúra:**

УСПЕНСКИЙ, Л. А.: *Богословие иконы Православной Церкви*. Москва 1997.

ЕВДОКИМОВ, П.: *Искусство иконы. Богословие красоты*. Клин 2005.

АЛЕКСЕЕВ, С.: *Иконописцы Святой Руси*. Санкт–Петербург 2008.

АЛЕКСЕЕВ, С.: *Энциклопедия православной иконы*. Санкт–Петербург 2007.